

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

E-ISSN 2181-1444

9 72181 144004

ISSN 2181-4875

9 72181 187004

4/2025

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTI

4/2025

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS		
TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ		
Berdiyeva R.K.	Ingliz tili nutq aktlarida har xil emotsional ma'nolarni ifodalovchi frazeologik birliklarning o'ziga xos pragmatik xususiyatlari	4
Jabborova A.J.	Euphemisms in different cultures	8
Kazakov I.R.	Frazeologizmlarda til va madaniyat aloqadorligi	12
Qurbonova E.Sh.	O'zbek tiliga davlat tili maqomi berilishining qonun matnlarida yangi yuridik terminlarning paydo bo'lishiga ta'siri	16
Salixova N.N.	Ingliz va o'zbek tilida ko'chimlarning tadqiq darajasi	21
Юсупова М.Р., Нигора Элбобо кизи	Современные тенденции в развитии русской лингвистики: теоретические и прикладные аспекты»	25
Тагаева А.Р.	Системные параметры нуклеологии в русскоязычном дискурсе	30
Джураева З.Р.	Антропонимы как маркеры гендерной идентичности в русских и узбекских пословицах	36
Zuvaytova S.N.	Etymology and translation of some english phraseological units	41
Yusupova M.B.	The role of educational dictionaries in intercultural communication	45
Xolmonova I.A.	O'zbek-turk parallel korpusini yaratishning metodologik yondashuvlari	49
Jumayeva N.G'., Umarova F.M.	Ingliz tili maqollarining pragmatik xususiyatlari	57
To'rayeva D.A.	Hududiy xoslangan birliklarning fonetik va leksik tahlili	61
Tangriyeva L.N.	Ilmiy matnlarda kogeziya kategoriyasini ifodalovchi vositalarning ayrim turlari haqida (fransuz tili misolida)	66
Sindarov K.T.	She'riy matnning badiiy voqelanishining lingvistik asoslari	70
Qambarova M.M.	Ingliz va o'zbek tillarida arxitektura sohasiga oid terminlar semantikasi	74

INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA KO'CHIMLARNING TADQIQ DARAJASI

Salixova Nodira Nurullayevna,

Ingliz adabiyotshunosligi va tarjimashunoslik kafedrasida katta
o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida ko'chimlarning tadqiq darajasi, ularning lingvistik va semantik xususiyatlari o'rganilgan. Maqolada Jorj Lakoff, Mark Jonson, N. Mahmudov va A. Mo'minov kabi olimlarning tadqiqotlariga asoslangan holda ingliz va o'zbek tillarida ko'chimlarning o'xshashliklari va farqlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, metafora va metonimiya har ikkala tilda ham nutqning ifodaviyligi va ta'sirchanligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: ko'chim, metafora, metonimiya, semantik o'zgarish, ingliz tili, o'zbek tili, kognitiv tilshunoslik.

RESEARCH LEVEL OF TRANSLATIONS IN ENGLISH AND UZBEK

Abstract. This article examines the degree of research on figurative language in English and Uzbek, as well as their linguistic and semantic characteristics. Based on the studies of scholars such as George Lakoff, Mark Johnson, N. Mahmudov, and A. Mominov, the article analyzes the similarities and differences in figurative expressions in English and Uzbek. The research results show that metaphor and metonymy play an important role in enhancing the expressiveness and impact of speech in both languages.

Keywords: figurative expression, metaphor, metonymy, semantic change, English language, Uzbek language, cognitive linguistics.

УРОВЕНЬ ИССЛЕДОВАНИЯ ИММИГРАЦИИ НА АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В данной статье рассматривается степень изученности тропов в английском и узбекском языках, а также их лингвистические и семантические особенности. На основе исследований таких ученых, как Джордж Лакофф, Марк Джонсон, Н. Махмудов и А. Муминов, в статье анализируются сходства и различия переносных значений в английском и узбекском языках. Результаты исследования показывают, что метафора и метонимия играют важную роль в усилении выразительности и воздействия речи в обоих языках.

Ключевые слова: троп, метафора, метонимия, семантическое изменение, английский язык, узбекский язык, когнитивная лингвистика.

Kirish. Tilshunoslikda so'zlarning semantik o'zgarishi va ularning yangi ma'no hosil qilish jarayonlari muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda ko'chim (metafora, metonimiya va boshqa semantik o'zgarishlar) alohida ahamiyat kasb etadi. Ko'chimlar orqali so'zlarning ma'nosi kengayadi, yangi kontekstlarda qo'llaniladi va natijada tilning ifodaviy imkoniyatlari ortadi.

Ingliz va o'zbek tillarida ko'chimlarning o'rganilish darajasi turlicha bo'lib, har ikkala tilning leksik-semantik tizimida o'ziga xos jihatlar mavjud. Ingliz tilida ko'chimlar kognitiv va psixolingvistik yondashuvlar asosida chuqur tahlil qilingan bo'lsa, o'zbek tilida ularning semantik va stilistik xususiyatlari keng o'rganilgan.

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida ko'chimlarning ilmiy tadqiqi, ularning turlari va amaliy qo'llanilish xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, turli tilshunoslarning ishlariga tayangan holda har ikkala tilda metafora va metonimiyaning tadqiq darajasi taqqoslanadi.

Ko'chim. Ko'chimlar – so'z ma'nolarining kengayishi yoki o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan hodisa bo'lib, ular metafora va metonimiya shaklida namoyon bo'ladi. Ingliz tilida ko'chimlar asosan kognitiv tilshunoslik va psixolingvistika nuqtayi nazaridan tahlil qilinsa, o'zbek tilida ularning semantik va stilistik jihatlarini ko'proq o'rganilgan.

“Trop” atamasi yunoncha τροπος (tropos) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, “burilish, o'zgarish” ma'nolarini anglatadi. U τρέπειν (trepein) fe'lining ildizi bilan bog'liq bo'lib, “burmoq, yo'naltirmoq, o'zgartirmoq” degan ma'nolarni bildiradi. Shu sababli, bu atama metaforik ma'noda, jumladan, metaforik tilni ifodalash uchun ishlatiladi.

Trop va ularning tasnifi qadimgi ritorikada muhim yo'nalishlardan biri bo'lgan. Zamonaviy tanqidchilikda, ayniqsa dekonstruksiya nazariyasida, troplarni o'rganish yana dolzarb bo'ldi. Tropologik tanqid (muqaddas matnlarni sharhlashga asoslangan tropologik talqin bilan adashtirmaslik lozim) – bu troplarning tarixiy o'rganilishidir. Uning asosiy maqsadi “muayyan davrning yetakchi troplarini aniqlash” va “shu troplarni badiiy va nobadiiy matnlarda izlab topish”dan iborat. Bu tadqiqotlar fanlararo xarakterga ega bo'lib, Mishel Fuko bu yo'nalishning muhim namoyandaligidan biri hisoblanadi [9, p. 309.].

Adabiyotshunoslar va ritoriklar asarlar hamda she'rlarda uchraydigan turli xil badiiy usullarni o'rganib, ularga maxsus nom berganlar. Bu usullar orasida quyidagilar mashhur:

- Animorfizm – Qahramonning hayvonga aylanishi orqali qiyinchiliklarni yengib o'tish motivi.
- Analogiya – Ikki o'xshash bo'lmagan narsani taqqoslab, ularning umumiy jihatlariga asoslanib, katta xulosa chiqarish [10].
- Emfaza – So'z yoki iborani odatdagidan aniqroq yoki torroq ma'noda ishlatib, ma'lum bir fikrni kuchaytirish [11].
- Giperbola – Fikrni bo'rttirib ifodalash orqali ta'sirchanlikni oshirish.
- Ironiya – Gapning asl ma'nosiga teskari mazmunni nazarda tutib, masalan, og'ir vaziyatni “ajoyib kunlar” deb ta'riflash orqali kinoya qilish.
- Litota – Gapni bilvosita ifodalash orqali fikrni kuchaytirish, ko'pincha ikki marta inkor shaklida qo'llaniladi.
- Metafora – Biror narsani boshqa, unga o'xshash jihatlar bor narsa orqali tushuntirish. Masalan, jasur odamni “sheryurak” deb ta'riflash.
- Allegoriya – Metaforaning butun bir matn davomida izchil davom etishi.
- Kataxreza – Oddiy tushunish qiyin bo'lishi mumkin bo'lgan murakkab metafora. Ayrimlar uchun haddan tashqari og'ir tuyulishi, boshqalar uchun esa tabiiy qabul qilinishi mumkin [12].
- Metonimiya – Biror narsa yoki shaxsni unga aloqador tushuncha orqali ifodalash. Masalan, AQSh prezidentining qarorlarini “Oq uy qarorlari” deb atash.
- Antonomaziya – Odamning ismini uning sifatiga mos epitet yoki ta'rifiy ibora bilan almashtirish.
- Tashbih (simile) – Ikki narsani “kabi” yoki “dek” so'zlari yordamida bevosita taqqoslash, bu esa tasvirni yanada yorqinroq qiladi.
- Sinekdoxa – Biror narsani butuni yoki qismi orqali ifodalash. Masalan, ishchilarni “yollangan qo'llar” deb atash yoki politsiyani “qonun” deb ta'riflash.
- Oksimoron – Qarama-qarshi tushunchalarni bir gapda qo'llash orqali fikrni yanada ta'sirchan qilish.
- So'z o'yini (pun, paronomaziya) – So'zlarning turli ma'nolaridan yoki o'xshash tovushlardan foydalangan holda hazil yoki nozik ma'no yaratish.
- Antanaklazis – Bir so'zni takrorlab, har safar boshqa ma'noda ishlatish. Bu usul reklama va shiorlarda tez-tez uchraydi.

Kenneth Burke metafora, metonimiya, sinekdoxa va ironiyani eng asosiy badiiy usullar deb hisoblagan, chunki ular kundalik nutqda ham keng qo'llaniladi [13].

Bu usullar badiiy asarlarda tez-tez uchraydigan mavzularni yaratishda, shuningdek, qahramonlar va ularning o'zaro munosabatlarini ifodalashda ishlatiladi. Shunga qaramay, yuqoridagi tushunchalarning ba'zilari, ayniqsa antanaklazis, litota, metonimiya, sinekdoxa va kataxreza, odatda keng omma orasida unchalik mashhur emas [14, p 91–107].

Ko'chimning lingvistik ahamiyati

- Tilning semantik rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi.
- Nutqni obrazli va ta'sirchan qilishga yordam beradi.
- Turli madaniyatlarda tildan foydalanish uslublarini o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

Ingliz tilida ko'chimlarning tadqiqi

- Kognitiv metafora nazariyasi (Lakoff & Johnson, 1980) – metaforalar faqat badiiy ifoda vositasi emas, balki inson fikrlash tizimining ajralmas qismi ekanligini ta'kidlaydi.

- Jorj Lakoff va Mark Jonson metaforalarni insonning abstrakt tushunchalarni anglash uchun ishlatishini isbotlab, “Metaphors We Live By” (1980) kitobida ushbu nazariyani batafsil tahlil qilganlar.

- D. Crystal (2003) esa metafora va metonimiya kabi ko'chimlarni ingliz tilining semantik tizimida muhim o'rin tutishini qayd etadi.

- Blekk (1962) va Gibbs (1994) metaforik tushunish jarayonini lingvistik, psixologik va madaniy jihatdan o'rganishgan.

O'zbek tilida ko'chimlarning tadqiqi

- O'zbek tilshunosligida ko'chimlar ko'proq semantik va stilistik jihatdan o'rganilgan.

- A. Mo'minov, N. Mahmudov kabi olimlar o'zbek tilida metafora va metonimiyaning qo'llanilish xususiyatlarini tadqiq qilganlar.

- O'zbek tilida metaforalar ko'pincha xalq maqollari va iboralari orqali namoyon bo'ladi (masalan, "hayot bu daryo" iborasi).

- Strukturalizm yondashuvi (Jakobson, 1956) doirasida ko'chimlar sintagmatik va paradigmatic munosabatlar asosida tahlil qilingan.

Ingliz tilida metafora va metonimiya kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan keng tadqiq qilingan. Jorj Lakoff va Mark Jonsonning "Metaphors We Live By" (1980) asari ushbu mavzuda muhim manbalardan biri hisoblanadi. Bu asarda metaforalarning bizning fikrlashimiz va tilimizda qanday ishlashi haqida fikr yuritiladi. Bundan tashqari, ingliz tilida metafora ko'proq abstrakt tushunchalarni anglatish uchun ishlatiladi.

O'zbek tilida esa ko'chimlarning lingvistik jihatlari ko'proq semantik va stilistik nuqtayi nazardan tadqiq qilingan. O'zbek filologiyasida A. Mo'minov, N. Mahmudov kabi olimlarning ishlarida metafora va metonimiyaning o'ziga xos jihatlari yoritilgan. Xususan, N. Mahmudovning asarlarida o'zbek tili leksikasidagi semantik o'zgarishlar batafsil o'rganilgan.

Ko'chimlarning tarjima jarayonidagi muammolar.

Ko'chimlarning tarjimai bevosita lingvistik xususiyatlar va madaniy omillarga bog'liq. Asosiy muammolar quyidagilar:

Ma'no siljishi: Ko'chim ma'nosi turli tillarda farqli bo'lishi mumkin.

Madaniy tafovutlar: Ba'zi ko'chimlar faqat muayyan madaniyatga xos bo'lib, ularning tarjimai qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

Tilda mavjud bo'lmagan ekvivalentlar: Ingliz tilidagi ba'zi metaforalar o'zbek tilida to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega emas.

Ko'chimlarni tarjima qilish usullari.

Ko'chimlarni tarjima qilishda turli yondashuvlar qo'llaniladi:

To'g'ridan-to'g'ri tarjima: Agar metaforaning ikki tildagi ma'nosi mos kelsa, so'zma-so'z tarjima qilish mumkin. Masalan, "Time is money" – "Vaqt – pul".

Muqobil metaforik ekvivalent topish: Ba'zan tarjimon bir tildagi ko'chimga boshqa tilda mos keladigan yangi metafora topishi kerak. Masalan, "Break the ice" – "Muzni eritish".

Tushuntirish orqali tarjima qilish: Agar metafora aynan tarjima qilib bo'lmaydigan bo'lsa, uning ma'nosi izoh bilan beriladi. Masalan, "Kick the bucket" – "O'lami foniyni tark etmoq".

Ingliz va o'zbek tillarida ko'chimlarning farqlari

Ingliz tilida abstrakt tushunchalar ko'pincha moddiy obyektlar orqali ifodalanadi ("grasp an idea" – "g'oyani ushlash"), o'zbek tilida esa ko'proq ma'no ko'chirishga asoslangan iboralar ishlatiladi.

O'zbek tilida milliy mentalitet va urf-odatlar bilan bog'liq ko'chimlar ko'proq uchraydi ("Qo'l uchida xizmat qilish" – "Beparvo xizmat ko'rsatish").

Xulosa Ko'chimlar har ikkala til uchun ham muhim lingvistik hodisa hisoblanadi. Ingliz tilida ular kognitiv tilshunoslik doirasida keng tadqiq etilgan bo'lsa, o'zbek tilida ularning stilistik va semantik jihatlari ko'proq o'rganilgan. So'nggi tadqiqotlar ko'chimlarning psixolingvistik va nevrolingvistik jihatlari ham chuqurroq o'rganishga xizmat qilmoqda.

ADABIYOTLAR:

1. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press.
2. Blekk, M. (1962). *Models and Metaphors*. Cornell University Press.
3. Jakobson, R. (1956). *Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances*. MIT Press.
4. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press. Allomalar, buyuk siymolar, 1-4 kitob. Toshkent, 1995.
5. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
6. Mahmudov, N. (2008). *O'zbek tilida semantik o'zgarishlar*. Toshkent: Fan.
7. Mo'minov, A. (2015). *Tilshunoslikda metafora nazariyalari*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
8. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press.
9. Childers, Joseph; Hentzi, Gary (1995). "Trope". (<https://archive.org/details/columbiadictiona00jose>) *The Columbia Dictionary of Modern Literary and*

- Cultural Criticism. New York: Columbia UP. p. 309. (<https://archive.org/details/columbiadictiona00jose/page/309>) ISBN 9780231072434.
10. "When & How to write Tropes". (<https://literaryterms.net/when-and-how-to-write-tropes/>) LiteraryTerms.net. 6 October 2015
11. Vegge, Ivar (2008). *2 Corinthians, a Letter about Reconciliation: A Psychagogical, Epistolographical, and Rhetorical Analysis* Mohr Siebeck. ISBN 9783161493027.
12. Lundberg, Christian O.; Keith, William M. (10 November 2017). *The essential guide to rhetoric*. Bedford/St. Martin's. ISBN9781319094195.
13. Burke, Kenneth (https://en.m.wikipedia.org/wiki/Kenneth_Burke) (1969). *A Grammar of Motives* (<https://archive.org/details/grammarofmotives00burkrich>). (<https://archive.org/details/grammarofmotives00burkrich>) Berkeley: University of California Press
14. D'Angelo, Frank J. (September 1992). "The four master tropes: Analogues of development". *Rhetoric Review*. 11 (1): 91–107. doi:10.1080/07350199209388989.
15. N. N. Salikhova. (2022). *Comparative Analysis of Interjections in the Contexts of Uzbek and English Languages*. *Eurasian Research Bulletin*, 7, 189–191. Retrieved from <https://geniusjournals.org/index.php/erb/article/view/1297>
16. Salikhova, N. N. (2023). *Intercultural communication and cultural differences. Innovative Development in Educational Activities*, 2(6), 338–343. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/931>
17. *Interjections in the Contexts of Uzbek and English Languages*, NN Salikhova - *Indonesian Journal of Innovation Studies*, 20227